

Yitik Hafızanın Peşinde

ÜSKÜP KONUŞMALARI

Editörler:

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Dr. Necip Fazıl KURT

Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR

Yükük Hafızanın Peşinde
Üsküp Konuşmaları

Mehmet Dursun Erdem, Necip Fazıl Kurt
Özcan Güngör

Pruva Yayınları : 32
İnceleme : 4
1. Baskı : Aralık 2019

Yayın Editörü : Mehmet Emin Sankaya
Son Okuma : Erdoğan Muratođlu

Sertifika No : 41826
ISBN : 978-605-80397-8-0

Kapak : Pruva/Yahya Kurtkaya
Kapak Görseli : Üsküp, Mustafa Paşa Camii
Sayfa Düzeni : Pruva/Yasin Varışlı
Baskı : Ankara Ofset
Büyük Sanayi 1. Cad. Necatibey İş Hamı
Alt Kat No: 93/43-44 İskitler-Ankara
Tel: 0 312 384 50 63 - Sertifika No: 17937

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir suretle çoğaltılamaz.

Pruva Yayınları

Fevzi Çakmak 2 Sk. No: 38/10 Kızılay - Ankara

Tel: 0 312 230 40 55 Faks: 0 312 230 40 66

pruvayayinlari.com.tr / iletisim@pruvayayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	/ 11
Makedonya'da Osmanlı Dönemi Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı/ Levent Kayapınar (Prof. Dr.)	/ 17
Türkiye-Arnavutluk İlişkileri ve Tekke ve Zaviyeler Kanunu Çerçevesinde Bektaşî Tekkesinin Arnavutluk'a Taşınması/Selma Yel (Prof. Dr.)	/ 35
Osmanlı Arşiv Belgeleri Doğrultusunda Makedonya ve Kosova'nın Müslüman Olması/Ramazân Biçer (Prof. Dr.)	/ 55
Balkanlarda Türk Camii ve Mescit Vakıflarına Dair Yeni Bir Kaynak: Evkaf-ı Ümem Tarihi/Rıfat Günalan (Prof. Dr.)	/ 77
Balkanlardaki Geleneksel Osmanlı Rumeli Meskenleri ve Fiziki Ortam İlişkisi/ B. Yüksel Hoş (Dr. Öğr. Üyesi)	/ 101
Dünden Bugüne Edirne ve Osmanlı Tarihindeki Yeri/ Sabri Can Sannav (Dr. Öğr. Üyesi)	/ 129
Makedonya'dan Anadolu'ya Mübadil Göçü ve Yahudi Cemaati'nin Yardım Kampanyasına Desteği (1923-1924)/ Selma Yel (Prof. Dr.), M. Abdullah Kaymak	/ 159
I. Dünya Savaşında Bulgar Komutasında Görev Alan Türk Asker ve Devlet Adamlarına Verilen Bulgar Nişanları/Ökkeş Narinç (Arş. Gör. Dr.)	/ 181
Osmanlı Döneminde Makedonya Bölgesinde Mihaloğulları Akıncıları/ Ayşe Kayapınar (Prof. Dr.)	/ 209
Osmanlı Dönemi Kosova Para Vakıflarının Sosyo-Ekonomik Açından Değerlendirilmesi/Mehmet Bulut (Prof. Dr.), Mehmet Tuğrul (Arş. Gör.)	/ 235
Cumhuriyet Döneminde Erzincan'a İskân Edilen Balkan Muhacirleri (1923-1951)/Erdem Yavuz (Doç. Dr.)	/ 265
Üsküplü Halvetî Asiye Hatun'un Rüya Defterinin Tasavvufî Açından Değerlendirilmesi/Ömer Yılmaz (Prof. Dr.)	/ 283
Osmanlı Döneminde Balkanların İlim Merkezi Olarak Üsküp ve Üsküp'te Müdürlük, Kadılık ve Müftülük Yapmış Divan Şairleri/Cüneyt Nur (Öğr. Gör.)	/ 317
XIX. Yüzyılda Manastır'da Kurulan İki Gayrimüslim Vakfı/Mümin Ömerov (Arş. Gör. Dr.)	/ 349
Yeni Dini Akımların Ortaya Çıkmasını Etkileyen Sosyo-Psikolojik Faktörler (Kosova Örneği)/Feim Gashi (Dr. Öğr. Üyesi)	/ 369
Tayyip Okıç'e Göre İslamiyette Eğitim ve Sosyal Hayatta Kadın/ Tahsin Kula (Dr. Öğr. Üyesi)	/ 393
Makedonya Türklerince Söylenen Türkülerde Kullanılan İkilemeler/ Levent Doğan (Dr. Öğr. Üyesi), Gonca Gülvodina (Arş. Gör.)	/ 417

“Balkan Savaşları’ndan II. Dünya Savaşı’na Kadar Olan Dönemde Kuzey Yunanistan’da Azınlıklara Yönelik Dil Politikaları”/	
İbrahim Kelağa Ahmet (Doç. Dr.)	/ 435
Hora Felsefesi/Muharrem Hafız (Doç. Dr.)	/ 463
Kosova Türk Çağdaş Edebiyatında Dil, Yazım ve Anlatım Sorunları/ Taner Güçlütürk (Dr.)	/ 477
Romanlarda Hibrit Kimlik ve Kurgu Hatıra Bağı: Kuzey Makedonya Roman Türü Örneği/Seyhan Murtezan İbrahimi (Arş. Gör.)	/ 515
Üsküplü İshak Çelebi’nin Gazellerinde Ontolojik Metafor Olarak “Aşk”/	
Nagehan Uçan Eke (Doç. Dr.)	/ 533
Yunan İdaresinin İlk Yıllarında Batı Trakya Türklerinin Eğitimi/ Nilüfer Erdem (Dr. Öğr. Üyesi)	/ 559

HORA FELSEFESİ

Muharrem HAFİZ (Doç. Dr.)

2001 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2005 yılında Yeditepe Üniversitesi Felsefe bölümünde *The Criticism of Democracy in Plato and Farabi* adlı çalışmasıyla yüksek lisansını, 2012 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde *Din Felsefesi Açısından Kutsal-Sanat İlişkisi* adlı çalışmasıyla da doktorasını tamamladı. 2013 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapan Hafız'ın siyaset felsefesi, ontoloji, sanat, estetik ve müzik felsefesi üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Bugün Kuzey Makedonya, Kosova, Arnavutluk, Bulgaristan gibi Balkan ülkeleri ile Trakya bölgesinin hemen hemen tamamında oynanan halk oyunlarının genel adı olarak bilinen ve çoğunlukla “horo” ya da “oro” olarak telaffuz edilen hora açık daire şeklinde el ele tutuşarak hızlı, kıvrak ve ritmik bir biçimde oynanan oyun anlamına gelir. Doğu Karadeniz bölgesinde ise geleneksel halk danslarının genel adı olarak “horon” sözcüğü kullanılmaktadır. Her iki sözcüğün de kökeni mekân, mahal, bölge, alan, toprak gibi anlamlara gelen ve Yunanca bir sözcük olan “*khora*”dır.¹

Bu sözcüğün felsefi literatürde ilk kullanımına Platon’un *Timaios* diyalogunda rastlıyoruz. Bu diyalogunda Platon evrende bulunan her şeyin tıpkı horada olduğu gibi kozmik oyuna dâhil olduğundan bahseder. Diğer bir deyişle hora oyununda nasıl farklı unsurlar bir araya getiriliyorsa, Platon’un yaratılış teorisi itibarıyla evrende bulunan her şey de düzenli ve ritmik bir tarzda horada bir araya getirilmektedir. Bu ilişkinin kavramsal bir benzerlikten öte olduğu ve beşeri bir oyun gibi görünen horanın özü itibarıyla aşkın ve ilahi bir hareketin yansıması olduğu iddiasının temellendirilmesi için Platon’un *Timaios*’una müracaat edilmesi ve horanın Platon felsefesindeki yerinin incelenmesi gerekmektedir.

Varlık ile Oluş Arasındaki Ayrım

Evrenin yaratılışına dair araştırmasının başında Platon öncelikle şu ayrımı yapar:

1. Hiç oluşa gelmediği hâlde her zaman var olan (varlık)
2. Her zaman oluşa geldiği hâlde hiç var olmayan (oluş)²

Varlık, aklın saf idrak faaliyetiyle kavradığı değişmez modellerdir (*paradeigmata*) ve Tanrı evreni yaratırken bu modelleri kullanmıştır. Platon düşüncesinin geneli itibarıyla ezeli ebedî tarzda var

1 Francis E. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü*, çev. ve haz. Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2004, s. 187.

2 Platon, *Timaeus*, trans. W.R.M. Lamb, Harvard University Press, London, 1925; *Timaios*, çev. Erol Güneş, Lütfi Ay, Sosyal Yay., İstanbul, 2001, 28a. Bu çalışmada Platon’un *Timaios* gibi diğer diyaloglarına atıflar metin içinde stefanus numarasına göre yapılacaktır.

olan bu modeller idealar olarak anlaşılabilir. Bu teoriye göre Tanrı'nın evreni meydana getirirken model aldığı mahiyetlerin değişmez olması ve ezeli ebedî bakışını modellerde tutması gerekir. Bu bakımdan Platon felsefesinde varlık, değişime tabi olmayan ve bir şeyin meydana getirilişinde göz önünde bulundurulmuş değişmez modeller olarak anlaşılmalıdır. Bu açıdan evrenin meydana getirilişi bir sanat eserinin üretimine benzetilecekse, değişmez olması bakımından idea/model, onun yaratıcısı olan Sanatkâr'ın eserini meydana getirmeden önce kullandığı model olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca Platon'un, evrenin meydana getirilişine ilişkin düşüncelerini ortaya koyduğu bu başlangıç varlık ile oluş, idealar ile duyular, kavranabilir ile duyumsanabilir ya da paradigma ile görünüşler arasındaki temel ayrımı yansıtmaktadır.

Bu ayırmadaki ikinci tür *oluştur*. Oluşa gelen şey, makul olmayan bir tarzda duyusal algının nesnesi olarak kavranır ve gerçekten var değildir (ya da gerçek varlık değildir). Bu ayırım, esasında Platon felsefesinde son derece önemlidir. Var olan hakiki dünya, oluş dünyasının kendisine göre gerçekleştiği modeller dünyasıdır. Bundan ötürü değişime tabi olması bakımından maddi/fiziki dünya, var olan hakiki dünya olmayıp, gerçekten var değildir. Bu ayırmada kendinde bir ve değişmez olanı görme varlığına ait saf bir idrak iken, algısal dünya oluşa tabidir. Öyleyse varlık, kendi başına var olan olarak oluşa tabi olmamayı gerektirir. Dolayısıyla gerçekten var olan şey değişmez modellerdir. Var olmayan ise o modellerin bu dünyadaki sûretleridir. Bu ayırım bir bakıma düzenli ve ritmik bir tarzda horada bir araya gelecek unsurların farklılığına ve çeşitliliğine işaretlenir. Bu açıdan iki ya da daha fazla unsurdan oluşan horanın, özünde farklılıkları kendi olarak koruyup onları evrenin düzenli hareketinde olduğu gibi ritmik ve devinimsel bir tarzda bir araya getiren doğası bulunmaktadır. Öyleyse bu kavramsal ayırım üçüncü unsur olan mekânda (horada) bir araya gelecek olan farklı ve başkaca mahiyetleri haiz ikilik (varlık ile oluş) ekseninde anlaşılmalıdır.

Bu ayrımı Platon'un VII. mektubunda (342a-343e) bizzat kendi verdiği örnek üzerinden düşünebiliriz. Sözelimi "daire" ideasını zihnimizde canlandırılalım ve sonra da bu daireyi çizelim. Ardından şu soruyu soralım: "Bu nedir?" –Cevap: "Bu bir dairedir" şeklinde olacaktır. Sonra da çizdiğimiz bu daireyi silelim. Tam bu noktada Platon varlık ile oluş ayrımı üzerinden anlaşılacak tarzda şunu

ifade eder: Bir idea/model olması bakımından “daire” ya da “daire”-nin kendisi silinebilir mi? Yani “daire” yok edilebilir mi? O halde bizim çizdiğimiz şey “daire” (varlık) değil, olsa olsa dairenin oluşa tabi bir sûretidir. Çünkü kalıcı varlık olması itibarıyla idea yok edilemez. Bu bakımdan dairenin değişmez özü itibarıyla varlığı denilince, oluşa tabi sûretler dünyasından -bütünüyle ayrıık, kopuk ya da ona karşıt değil- onunla iç içe geçmiş başka bir düzlem anlaşılmalıdır. Dolaşısıyla modellerle sûretleri arasında gerçekleşen ritmik dans benzeri oyununun daha iyi anlaşılabilmesi için ikisinin iştirakini temin eden mekânsal mahiyetiyle horanın ikili ayrıma dâhil edilmesi gerekir.

Üçüncü Cins Olarak Hora

Timaios diyalogunda seyrimize devam ettikçe Platon’un değişmez modellerle onların değişken sûretleri arasındaki ilişkiyi yeniden gözden geçirdiğine ve aynı konuşmasının devamında farklı bir ayrımla yeniden karşımıza çıktığına şahit oluyoruz:

Evreni tasvir ettiğimiz bu yeni başlangıçta, önceki yapmış olduğumuzdan daha kapsamlı bir ayırım yapmalıyız. O zaman iki tür (*eide*) ayırt etmiştik; şimdi ise diğer üçüncü cinsi (*triton genos*) ortaya koymamız gerek (*Timaios*, 48e).³

Varlık (paradigma) ile oluş (taklit/sûret) düzlemleri arasına çekilmiş olan sınırın her iki tarafında karşılıklı olarak yer alan hakikat (*aletheia*) ve aldanış dünyası (*doksa*) Platon düşüncesinin ana ekseğini oluşturur. Ancak çoğunlukla anlaşılanın aksine onun düşüncesinde bu iki düzlem birbirinden bütünüyle kopuk değildir. Hورانın ikili ayrıma dâhil edilmesi sonrasında ortaya çıkan üçlü ontolojiyle birlikte varlık ile oluş aynı bütünün iki farklı ciheti olarak görülebilir. Bu durumda varlığın aslına uygun karşılığı olarak oluş, ancak paradigma düzleminde anlaşıldığında hakkıyla kavranabilir. Bunun için varlığın oluşa, oluşun da varlığa karışmadan -kendileri olarak kalarak- birbirlerine iştirakini sağlayan ama onlardan olmayan başka bir cins yani horaya ihtiyaç duyulur. Bu açıdan bakıldığında hora, evrenin anbean yaratılışı itibarıyla varlık ile oluş arasındaki

3 *Timaios*’unda Platon horadan hem cins (*genos*) hem de tür (*eidos*) olarak bahsetmektedir. Ancak bu ikisi arasındaki kullanım farklılıkları bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Ayrıntılı bir okuma için bkz. Muharrem Hafız, *Platon Felsefesinde Khora: Varlık, Oluş ve Mekân Üzerine Bir İnceleme*, Dört Mevsim Kitap, İstanbul, 2019, s. 21-23.

irtibat ve iştirakin gerçekleşmesi için gerekli olan mekân/mahal olarak anlaşılabilir.

Timaios diyalogunun ilgili pasajları dikkatle incelendiğinde görülecektir ki, Platon hora ile ilgili anlatımını iki farklı sunumla okuyucularına duyurmaktadır. Bunlardan birincisi benzetme yolu (*eikon dogma*), ikincisi akla dayalı (*eikos logos*) anlatım tarzıdır. Metaforik anlatımla Platon horayı hazne, kap, altın, anne, bakıcı vb. benzetmelerle izah eder. Platon, horanın kuvvet ve doğasının ne olduğunun sorulması gerektiğini beyan ettikten sonra ise onu şu şekilde tarif eder:

O tüm oluşun haznesi (*hypodoche*)⁴ ve sanki onu besleyen bir şey olmalı (*Timaios*, 49a 6).

Burada önemli olan husus horanın doğasının öncelikli olarak benzetme yoluyla tarif edilmesidir. Başka bir deyişle hazne aslında horanın bir metaforudur. Felsefe tarihinde Platon'dan sonra bu cinsin *ne olduğuna* dair birbirinden oldukça farklı yorumlar ortaya atılmıştır. Ancak bu pasajda daha da önemli olan şeyin, hazne/horanın *nasıl olduğundan* çok, (var) *olduğuna* yapılan vurgudur.⁵ Hora ne varlıktır ne oluş; yani ne modeldir ne sûret. Horanın ne varlık ne de oluş olması bakımından belirsiz ve ele geçmez doğası nedeniyle Platon bu cinsine dair son derece mutedil bir dil kullanmaktadır. Ayrıca Platon'un bu belli belirsiz dili nedeniyle hem oluşun sahneye çıkmasına aracılık eden, hem de varlık ile oluşun arasında kendisine belirsizce yer bulan horanın, kesin ve nihai bir biçimde tayin edilemez olarak kalmaya devam ettiğini görüyoruz. Bu bakımdan Platon kesin ve mutlak bir tarzda "o haznedir" demek yerine, "o tüm oluşun haznesi/alıcısı olmalı" tarzında ölçülü bir dille (*Timaios*, 49a), sanki horanın, oluşa mekân temin eden zorunlu ama bir o kadar da oluşun içinde görünüşe çıkmayan ve modeli de bulunmayan belirsiz doğasına gönderme yapar gibidir.

4 Bir şeyin altında/ardında gizli kalan, gözden kaçırılmış, unutulmuş ya da farkına varılmamış gibi anlamlara gelen "hypo" ile fikir, beklenti, kanı, görüş gibi anlamlara gelen "doche" kelimelerinden oluşan bu terim, *Timaios*'da birçok isim, benzerlik ve metafor ile birlikte kullanılmaktadır. "Hypodoche" (İng. *receptacle*) kundak, yatak, beşik, kap, hazne, kucak (anne kucağı gibi), âguş, rahim vb. anlamlara gelmektedir. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü*, s. 163-164.

5 Eğer Wittgensteinci bir tarzda söyleneydi "onun *nasıl olduğu* değil, *olduğudur* gizemli olan" diyebilirdik.

Ayrıca hazne gibi diğer benzetmelerin de horanın metaforik anlatımları olduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan horaya ilişkin hem benzetme yollu hem de akla dayalı iki farklı anlatım tarzı aslında bir ve aynı şeyin başka türlü dile getirilişidir. Bu metaforda haznenin öncelikli vasfı bir anne ya da bakıcı misali alıcılığı ve besleyiciliğidir. Ayrıca bu alıcılık, doğrudan birinci tür olan modellere yönelik değildir. Yani hazne kendi başınlığı olan modelleri değil, oluşu bir bütün olarak içine alır. “Tüm oluş” ya da “oluşun tümü” ifadesi burada önemlidir. Zira Platon, tek tek oluşa gelen nesnelere her birinden çok, oluşun bir bütün olarak kendisinden bahsederek okuyucunun dikkatini parçadan bütüne çekmektedir. Böylece hazne olarak hora, örnek/modelin taklitlerinin alıcısı olarak varlığını sürdürür. Bir şeylerin gizlice biriktirildiği ve toplandığı kap (mekân) anlamında hazineyi de çağrıştıran haznenin, içine aldığı şeyleri koruyan, besleyen ve onların oluşu gelmelerini sağlayan, diğer taraftan da onları gizleyen çifte kökenli çağrışımı bulunmaktadır. Bu yönüyle altta olması (*hypo*) itibarıyla haznenin, oluşa gelen nesnelere zemin ve dayanak (*hypokeimenon*) sağlayan muğlak, derin ve gizli yapısı yanında, varlığın sûretlerinin dolaylı bir tarzda alıcısı olması bakımından da zorunlu bir mevcudiyeti söz konusudur.

O hâlde tüm oluşun alıcısı olarak hazne, oluşun kendisinde gerçekleştiği mahal olarak anlaşılabilir. Ancak içine aldığı sûrete (*eikon*)⁶ bürünmekle birlikte haznenin aynı zamanda sûretsiz olması gerekir; çünkü alıcı olan haznenin bir sûreti olması durumunda, bu sûret diğer sûretlerin alımını engelleyecektir. Dolayısıyla yukarıda belirtildiği gibi varlık olmayan, üstelik alıcılığı ile hazneye benzeyen hora, oluşa tabi değildir ve değişime de uğramaz. Ancak onda görünüşe çıkan nesnelere tarafından etkilenir ve nitelendirilir. Bu yönüyle bir cismin algılanışı aslında haznenin o cismin sûretini alması, taşıması ve ona nitelik kazandırmasıyla mümkün hâlde gelmektedir. Kozmik hareket gibi her türlü değişim ve dönüşümün de imkânını sağlayan hazne/horanın bir sûretinin olmaması, cisimlerin sûreti-

6 Ayrıca belirtmeliyiz ki, Platon’un felsefesinde formun hiçbir şekilde idea (*eidos*) olarak anlaşılması gerekir. Bu türden bir okuma Aristoteles üzerinden bir okumayı gerektirir ki, bu Platon’un düşüncesine hakkıyla nüfuz etmemizi engeller. Dolayısıyla form (biçim), cismani (*soma*) düzlem ve sûret itibarıyla şekil (*morphé*) olarak anlaşılmalıdır. Platon’da ise ideanın (paradigmanın) taklidi olması bakından oluş bir sûretler dünyasıdır.

ni alacak yegâne cinsin bu öğelerden biri olmaması ile temellenir. Çünkü aldığı sûreti olduğu şekliyle yansıtabilmesi için alıcının bir sûrete sahip olmaması gerekir. *Timaios* diyalogunun başlangıcından itibaren yaratılış sürecinin anlatıldığı göz önüne alındığında hazne/horanın, pre-kozmetik bir kaostan kozmosa geçiş için zorunlu bir varoluşunun olduğunu söylemeliyiz. Zira oluş âleminde kendine yer bulan ve varlığın birer taklidi/sûreti olması bakımından tüm mevcûdâtın, hora oyunu benzeri düzenli, ahenkli ve ritmik bir tarzda bir araya gelişleri ancak böyle bir alıcılık ile mümkündür.

Horanın metaforik sunumuyla ilgili üzerinde durmak istediğim bir diğer benzetme annedir. Üçüncü cinsin ele alındığı pasajın hemen başında Platon bu cinsle dair “bir bütün olarak oluşun alıcısı” (*Timaios*, 49a) ifadesini kullanmıştı. Böylece idealar ile duyular ekseninde teşekkül eden ikilik metafiziğinde kendine *yer* bulamayan hora, hazne metaforu üzerinden ve oluştan farklı doğası ile ön plana çıkarılmıştı. Bir şeyin kendisinde meydana çıktığı hazne ile o şeyin kendisi arasındaki ontolojik bir ayrımın olup olmadığı hususunda haznenin içine aldığı şeylerden nasıl etkilendiği tartışmasını da beraberinde getirmektedir. İlk bakışta, içine aldığı cisimlerin şeklini alan hazne ile modelin sûreti durumundaki oluşa gelen cisimler arasında herhangi bir ayrım yokmuş gibi görünmektedir. Ancak derinlemesine bakıldığında cismin bir yerde ortaya çıkması ve ondan ayrılması gibi fiziksel bir ayrılık değilse de hazne ile oluş arasında ontolojik bir fark ortaya çıkar. Platon ikisi arasındaki ilişkiyi ele alırken bu defa horayı anneye benzeterek konuyu daha da derinleştirir:

O halde şimdi üç cinsi muhakeme etmemiz (*dianoia*) gerek. Oluşa gelen şey, oluşun içinde olageldiği şey ve oluşun kendisinden meydana gelen örnek. Ayrıca alıcı anneye, kendisinden olan şey babaya ve bunların arasındaki doğa da evlada benzetilebilir (*Timaios*, 50c 7-d 4).

Varlık → Baba Oluş → Evlat Hora (Mekân) → Anne

Platon’un diğer birçok diyalogunda olduğu gibi burada da asıl olan varlık babaya, onun sûreti olan oluş ise evlada benzetilmektedir. Platon’un meşhur diyaloglarından biri olan *Devlet*’indeki mağara benzetmesinde de (514a-517a) benzer bir ayrımla karşılaşırız. Bu benzetmede mağaranın içi aldaniş, karanlık ve hakikatten sûret itibarıyla uzaklığa, mağaranın dışı ise saf idrak, aydınlık ve hakikate tekabül etmektedir. Ancak dikkat edilecek olursa, bu ikili ayrımda

anneye yani horaya yer yoktur. Ayrıca bu bağlamda *Phaidon* diyalogunda da (60a) Sokrates'in (baba), çocuklarıyla birlikte zindanda bulunan Ksantippe'yi (anne) dışarı çıkartıp çocuklara dair hiçbir şey söylememesi ve onu *kendi* üzerinden yanında tutması, ikili ayrımda anneye (hora) yer olmadığı şeklinde okunabilir. Hâlbuki *Timaios* diyalogunda ikilikler arasında kendine yer bulan hora, varlığın sûreti olması bakımından oluşun yaratılış itibarıyla görünüşe çıkması için zorunlu bir unsur olarak ayrıma eklenmiştir.

Buradan hareketle denilebilir ki, bir annenin çocuğunu rahmine ya da kucağına alıp beslemesi gibi, hora da aynı şekilde oluşu içine alır ve besler. Ancak haznenin sûretsizliği, onun varlık ile oluş arasındaki işlevsel rolünün ikincil konuma atılması anlamına gelmez. Bilakis evren üçüncü olmaksızın tam olamaz. Platon bu konuda evrenin ilahi bir akıl ürünü olduğunu şu sözlerle savunmaktadır:

Gerçekten yalnızca Tanrı, bilgisi ve kudretiyle birçok şeyi bir tek şey halinde birleştirebilir, sonra o bir tek şeyi birçok halinde yeniden dağıtabilir. İnsanoğlunun bu iki işi gerçekleştirmesi ne şimdi ne de gelecekte mümkündür (*Timaios*, 68d 5-9).

470

Horanın bir idea/model(i) olmaması itibarıyla saf idrakin konusu olmasa da bu onun bütünüyle akıl dışı olduğu anlamına da gelmemektedir. Hora sınırsız bir şeyi kendi tarzında sınırlandıran, daha doğrusu onu sınırlı olarak ifade etmemizi mümkün kılan şeydir. Sınırsızın tecrübe edilmesinin sınır aracılığıyla mümkün olduğunu söylemek, modellerin sûret ve izlerini taşıyan bu cinsin belirsiz zorunluluğu şeklinde yorumlanabilir. Bu açıdan bakıldığında ne saf idrak ne de duyumsamanın konusu olması itibarıyla belirsiz ve kavranması güç olan hora aracılığıyla varlık ile oluş arasındaki ilişkinin mahiyeti sorunu yeniden gün yüzüne çıkmaktadır. Bu nedenle Platon horanın metaforik anlatımından tatmin olmaz ve onu akla dayalı bir tarzda yeniden izah etmeyi dener.

Platon önceki bölümlendirmede (48e-51b) olduğu gibi diyalogun bundan sonraki kısmında da (51b-53b) üçlü bir ayrıma gider. Ancak buradaki üçlü ayırım öncekinden farklı bir tarzda yapılır. Horanın hazne olarak ayrıma dâhil edildiği metaforik söylem altın, anne, süttanne, rahim, damga, iz, koku vb. benzerlikler üzerinden oluş düzlemine tabi olarak şekil alırken, buradan sonra akla dayalı bir açıklama (*logos*) yoluna gidilir. Dolayısıyla diyalogun bu kısmında üçlü tasnifin farklı bir sunum tarzıyla yeniden yapıldığına şahit olacağız:

Böyle olunca her şeyden önce, doğmamış ve yok olmayacak, dışarıdan içine hiçbir şey almayan, kendisi de başka hiçbir şeyin içine girmeyen, gözle görülmeyen, duyularla algılanmayan, yalnızca saf idrak (*noesis*) yoluyla görülebilen değişmez türde mahiyeti (*eidōs*) kabul etmek gerekir. [İlkiyle] aynı adı taşıyan ve ona benzeyen ikincisi duyularla algılanır, yaratılmıştır, her zaman hareket halinde olup belli bir yerde (*topos*) doğar, sonra or(t)adan kaybolur ve duyuma (*aisthesis*) bağlı kanıyla (*doksa*) algılanır. Üçüncüsü ise oluşa gelen bütün şeylere mekân (*khora*) temin edip yok oluşu kabul etmeyen ve her zaman (var) olan cinstir. Bu [cins] duyuların olmadığı (*anaisthisia*) meşru olmayan -aldatıcı- bir akıl yürütmeye (*logismo notho*) bağlı güvenilir bir şey (*pistis*) olarak anlaşılabilir. Biz yine de onu bir rüyada görmüşçesine, var olan (*to on*) her şeyin mutlaka bir yerde (*topos*) olması ve mekân (*khora*) işgal etmesi gerektiğini, yerde ve gökte yeri olmayan hiçbir şeyin bulunmadığını söyleyerek ondan bahsedebiliriz (*Timaios*, 52a 1-b 8).

Var olan her şeyin bir mekânda (horada) var olması gerektiğini, ancak bu mekânın kendisinin duyularla algılanamayacağını belirten bu pasaj önceki metaforik anlatımdan farklıdır. Benzetmeler yerini saf idrak düzeyine bıraktıkça Platon, bir bakıma diyalogu takip eden okuyucuyu sınırlarını sonuna kadar zorlamaya ve yaratılış itibarıyla oluşun anbean gerçekleştiği hora oyunu benzeri gizemli mekânı dışarıdan seyretmeye davet ediyor. Bu bakımdan metaforik söylemde oluş üzerinden benzetmelerle tarif edilen hora, varlık (idea) itibarıyla akla dayalı bir söylem üzerinden izah edilir. Böylelikle oluşa tabi suretlerin, ideadan farklı olmasına rağmen evrenin meydana getirilişi itibarıyla varlığa bağlanması zorunlu olduğundan, başka bir şeyin yani horanın içinde meydana çıkması gerektiği söylenir. Diğer bir ifadeyle varlık ile oluş her ne kadar birbirinden farklı iki düzlem olsa da yaratılış bakımından içinde iştirak ve katılımların gerçekleşeceği bir mekân tasavvuruyla birlikte oluş, varlığın değişmezlik esasına (*ousia*) öyle ya da böyle bağlanmış olur. Ayrıca ona dair akla dayalı söylem -yukarıda belirttiğimiz nedenlerle- belirsizlikler ve tayin edilemezlikler içereceğinden mutlaklık arz etmeyecek ve karışık (literal çeviriyle meşru olmayan) bir akıl yürütme ile belli belirsiz kavranabilecektir. Dolayısıyla Platon ölçülü üslubunu benzerlik prensibi itibarıyla sunduğu birinci söyleminde olduğu gibi burada da sürdürmektedir.

Horanın Mahiyeti ve Katılım İtibarıyla Varlık ile Oluş Arasındaki Rolü

Son olarak üzerinde durmak istediğim nokta, Platon uzmanlarını bir hayli meşgul eden varlık, oluş ve mekân (hora) arasındaki ilişkinin ortaya konduğu pasajdır. Benzerlik prensibinin yansıtıldığı metaforik söylemde karşımıza çıkmayan akla dayalı açıklama ihtiyacı hora bağlamında kendine şu şekilde yer buluyor:

İki şey birbirinden ayrı olduğu müddetçe, biri diğerinin içinde meydana çıkmayacağından, bir şey aynı anda hem bir hem iki şey olacaktır (*Timaios*, 52c-d).

Platon'un buradaki muğlak dili nedeniyle uzmanlar bu pasajın yorumu konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Söz gelimi Giuseppe Fraccaroli bu pasajda dile getirilen birbirinden ayrı iki şeyin idea ve sûret olduğunu düşünür. Platon pasajın bu kısmında ikisinin, sonunda da üçünün ayrı olması gerektiğini beyan eder. Dolayısıyla Fraccaroli gibi okuduğumuzda "idea (varlık) ve sûret (oluş) iki ayrı şey olduğunda, biri diğerinin içinde meydana çıkmayacak, böylece aynı şey hem bir hem de iki olacaktır." Ancak cümlelerin ikinci kısmında geçen "birinin diğerinin içinde doğması" beyanının idea ve sûret itibarıyla okunması mümkün değildir. Zira diyalogun gidişatından anladığımız üzere diğerini içine alan ve besleyen şey ne varlık ne de oluştur. Dolayısıyla buradaki iki şeyden birinin mutlaka hora olması gerekir.⁷

Diğer taraftan Jowett'e göre buradaki iki şeyin oluş (sûret) ve mekân olarak anlaşılması gerekir. Bu türden bir okumaya göre "sûret ve mekân birbirinden ayrı oldukça, biri diğerinin içine doğmayacak, böylece bir şey aynı anda hem bir hem iki şey olacaktır."⁸ Ancak bu şekilde okunduğunda da oluşun bir mekânda açığa çıkması itibarıyla ondan ayrı olmaması gerektiği söylenmiş olur. Halbuki pasajın devamında varlık, oluş ve mekân üçlüsünün birbirinden ayrı olduğu ifade edilir. Ayrıca Jowett'in önerdiği alternatif okuma ile cümlelerin devamındaki bir şeyin hem bir hem iki olacağı beyanı çelişki doğurur ve izah edilemez olarak kalır.

7 Francis M. Cornford, *Plato's Cosmology: The Timaeus of Plato*, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1935, s. 194.

8 "While the two things [i.e. image and space] are different, they cannot exist one of them into the other, so be one and also two at the same time." Benjamin Jowett, *The Dialogues of Plato: Timaeus*, vol. III, Oxford University Press, London, 1959, s. 362.

Cornford'da göre ise bu cümledeki iki şey varlık ve hora (mekân) dır. Hatırlanacağı gibi Platon varlık itibarıyla idealardan “dışarıdan içine hiçbir şey almayan, kendisi de başka hiçbir şeyin içine girmeyen” (52a) olarak bahsetmişti. Hora ise modeller (ideaları) değil, onların sûretlerini içine almaktadır. Dolayısıyla buradaki iki şeyin varlık ve mekân olması gerekir. Zira onlardan biri (varlık) diğeri- nin içinde (mekânda) açığa çıkmamaktadır. Bu da ideanın mekân- sız varlığı, mekânın da idea(sı) olmaması itibarıyla anlaşılmalıdır ve ikisi birbirinden ayrıdır. Eğer varlık ve mekân aynı şey olsaydı, bu durumda mekânın oluşu içine alması itibarıyla oluşun varlık, varlı- ğın da oluş olması gerekecektir. Bu da imkânsızdır.⁹

Ancak bu noktada dikkatlerden kaçmaması gereken en önem- li husus, cümlede geçen “bir şeyin aynı anda *hem* bir *hem* iki olması” ifadesidir. Bana göre cümlede geçen birinci kısımdan farklı olarak buradaki bir ve iki varlık ile oluşa tekabül eder. Yani bir şeyin *hem* bir (varlık) *hem de* iki (oluş) olarak görülmesinin imkân- ını, onların bir taraftan hora aracılığıyla ayrı kalarak, diğer taraftan birbirlerine karışmadan anbean iştirak etmeleriyle temin edilebilir. Buna göre cümleyi şu şekilde yeniden kurabiliriz: “İki şey [varlık ve mekân] birbirinden ayrı olduğu müddetçe, varlık mekânın içinde meydana çıkmayacağından, bir şey aynı anda hem bir [varlık] hem de iki [oluş] olarak görülebilir.” Dolayısıyla hora bir yanıyla varlık ve oluşun ayrı ayrı mahiyetler olarak kalmasını, öteki yanıyla da ikisi arasında anbean katılımı/iştiraki sağlaması bakımından bir şeyin hem varlık hem de oluş olarak görülmesini temin eder.¹⁰

Sonuç

İnsanın varlık ile oluş arasındaki *varoluşu*, horanın arabulucu rolü ile anlaşılabilir. Meşruiyeti aldatıcı bir muhakeme aracılığıyla fark edilen hora ne bütünüyle varlığa ne de bütünüyle oluşa refe- ransla saptanabilir. Bu nedenle ikisi arasında hora tasavvuru hem modellerin kendinde varlığının idraki hem oluş dünyasının algılanı- şı hem de ikisi arasındaki iştirakin anlaşılması açısından gereklidir.

9 Cornford, *Plato's Cosmology: The Timaeus of Plato*, s. 194-195.

10 Aristoteles'ten Derrida'ya kadar Platon'un horasına (*khora*) dair ortaya atılan yorum ve analizlerin ayrıntılı bir araştırması için bkz. Muharrem Hafız, *Platon Fel- sefesinde Khora: Varlık, Oluş ve Mekân Üzerine Bir İnceleme*, Dört Mevsim Kitap, İstanbul, 2019.

Dolayısıyla varlık ile oluş her ne kadar birbirinden farklı düzlemler olsa da bütünüyle kopuk olmadıklarının kabulü ikisini bir-*araya* getiren hora tasavvuru ile mümkündür. Ayrıca bu bakış açısı evrende var olan her şeyin kozmik bir dans misali birbiriyle ritmik ve ahenkli bir tarzda bir araya getirilişleri ekseninde tesis edilen Timaiosçu kozmogoni ile de uyumludur.

Bir Balkan oyunu olan hora nasıl farklı unsurları (insanları) onların çeşitliliği içinde bir araya getiriyorsa, anbean gerçekleşen yaratılış oyununda da değişmez modellerle değişime tabi sûretler mahiyetleri korunarak horada bir araya getirilir. Böylece hora sıradan ve keyfi bir oyun olarak değil, evrende var olan her şeyin ritmik ve düzenli bir tarzda bir araya gelişleri itibarıyla kozmik raksın bir taklidi ve varlık (metafizik) ile oluş (fizik) arasındaki müşterek dansın bir yansıması olarak görülebilir. Dolayısıyla bir Balkan oyunu olan horada olduğu gibi, evrende de düzenli ve ahenkli bir hareketlilik/dans söz konusudur. Bu şu şekilde yorumlanabilir: İnsan değişim ve değişmezlik arasındaki metafizik gerilimi varlık ile oluşun bir araya getirildiği *sırda (hora)* tecrübe etmekte, bir bakıma evrende gerçekleşen ahenkli hareket ve kozmik dansı taklit etmektedir. Bu açıdan kozmik hareket esasında hora, varlık ile oluşun kendisinde gerçekleştiği iştirak (dans) mekânı olarak görülebilir. Öyleyse yaratma anının tekrarının kutsal mekânla da yakından ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakış açısıyla yaratma eylemi bir *çekim hareketiyle bağlantılı olarak bir merkezden başlamakta ve ilahi eylem, beşerî gibi görünen dans* oyunundaki horada olduğu gibi tüm insani yaratıcı eylemlerin modelini oluşturmaktadır.

Son olarak yaklaşık beş yüzyıl sonra Platoncu hareketi yeniden başlatan Plotinos'un *Dokuzluklar* adlı yapıtından bir alıntı yaparak, beşerî horanın kökeninde aslen ilahi bir faaliyet ve fâiliyetin izlerinin olduğunu vurgulamak üzere yazıma son vermek istiyorum:

Evrende var olan her şey, organizmasının yasasına uygun olarak hareket eden evrenin büyük dansına katılır. Var olan şeyleri bir arada tutan, birbirine benimseten bu büyük dansa, tıpkı bir dansçının dansı gereği uzuvlarını eğip bükmesi gibi, şeyler de evrenin hareketinin [kozmetik dansın] her bir figürüne uygun olarak pozisyon değiştirir. Yaşayan şeylerin her biri, dans figürlerinin zengin çeşitliliği

içerisinde tek bir dansın tam ve mükemmel bir biçimde gerçekleşmesine hizmet ederler.¹¹

KAYNAKÇA

Cornford Francis M. *Plato's Cosmology: The Timaeus of Plato*, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1935.

Hafız Muharrem, *Platon Felsefesinde Khora: Varlık, Oluş ve Mekân Üzerine Bir İnceleme*, DM Kitap, İstanbul, 2019.

Jowett Benjamin, *The Dialogues of Plato: Timaeus*, vol. III, Oxford University Press, London, 1959.

Peters Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Sözlüğü*, çev. ve haz. Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2004.

Platon, *Timaeus*, trans. W.R.M. Lamb, Harvard University Press, London, 1925.

Platon, *Timaios*, çev. Erol Güney, Lütfi Ay, Sosyal Yay., İstanbul, 2001.

Platon, *Phaidon*, çev. Suut K. Yetkin ve Hamdi R. Atademir, MEB Yayınları, Ankara, 1989.

Platon, *Mektuplar*, çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul, 2015.

Plotinos, *Enneads*, trans. Arthur H. Armstrong, Loen Classical Library, 1967.

---

11 Plotinos, *Enneads*, trans. Arthur H. Armstrong, Loen Classical Library, 1967, IV/4.35.